

UNELE PROBLEME ALE VOCABULARELOR PROFESIONALE

DE
AL. GRAUR

Vocabularele profesionale, în special cele tehnice, sînt astăzi în centrul atenției marelui public, cum o dovedește între altele interesul stîrnit de articolele publicate, asupra acestei probleme, de revista «Contemporanul». În trecut, un astfel de subiect nu intra în paginile publicațiilor noastre: fiind țară «eminentemente agricolă», România veche nu avea multe mașini, iar publiciștii le ignorau și pe cele care existau. Cît privește numele pieselor, nimeni nu-și bătea prea mult capul cu ele: erau copiate întocmai din franțuzește sau din nemțește, indiferent dacă forma lor se potrivea sau nu cu structura limbii romîne. Aproximativ aceeași era situația și în celelalte domenii de activitate profesională.

Totuși problema terminologiei profesionale are o importanță deosebit de mare. De justețea terminologiei depinde înțelegerea corectă a problemelor tehnice și posibilitatea comunicării între specialiști. Uriașa dezvoltare pe care o iau științele în țările democratice face ca chestiunile de terminologie să capete o însemnătate nebănuită mai înainte. În Uniunea Sovietică există o comisie pentru terminologia tehnică, instituită de Academia de Științe a U.R.S.S. pentru a îmbunătăți termenii tehnici. Academicianul A. M. Terpigorev, președintele acestei comisii, a publicat în revista «Voprosi iazikonaniia»¹ un succint dar foarte interesant articol, în care arată cum se pun problemele terminologiei tehnice pentru limba rusă. Savantul sovietic formulează cererea ca fiecare termen să exprime, înlăuntrul fiecărui domeniu tehnic, o singură noțiune, și fiecare noțiune să fie exprimată printr-un singur termen; fiecare termen să exprime esența noțiunii și, în orice caz, să nu o contrazică. În sfîrșit, se cere ca termenii tehnici să nu fie prea lungi, pentru ca întrebuițarea lor să nu provoace greutăți.

¹ « Voprosi iazikonaniia », 1953, fasc. 1, p. 71—76.

Este neîndoios că aceste principii sînt juste, dar acad. M. A. Terpigorev arată că ele nu sînt totdeauna respectate de termenii tehnici existenți. Desigur, acesta este unul dintre motivele pentru care funcționează comisia despre care am vorbit. Totuși, în ansamblu, terminologia rusească este, evident, destul de aproape de a corespunde cerințelor, pe cînd la noi, din păcate, lucrurile nu stau atît de bine. În raportul prezentat la Sesiunea lărgită a Secției a VI-a a Academiei R.P.R., în iulie 1951, inginerul St. Bălan a adus numeroase exemple de noțiuni al căror nume diferă de la o regiune la alta și chiar de la o uzină la alta, ceea ce îngreuiază schimbul de experiență și, în general, comunicarea între specialiști, care constituie funcția principală a limbajului profesional.

În prezentul articol nu am însă intenția să discut problemele limbajului tehnic din punctul de vedere al tehnicii, subiect pentru care îmi lipsește cu totul competența. Aceste probleme au și un aspect lingvistic, care interesează limba comună. Specialiștii într-un domeniu oarecare (și mă voi referi în cele ce urmează la toate specialitățile, nu exclusiv la tehnica propriu-zisă) au nevoie de un vocabular special, pentru a se înțelege între ei cu privire la noțiunile specifice meseriei. Dar specialiștii nu trăiesc izolați de restul vorbitorilor; mulți dintre termenii profesionali pătrund cu timpul în limbajul general, ba uneori chiar în fondul principal lexical. Cuvinte ca: *cheie, cui, fabrică, lopată, mașină, praștie*, la începutul existenței lor, au fost limitate la un cerc strîmt de specialiști. Prin urmare, marelui public și lingvistului nu-i poate fi indiferent cu ce fel de cuvinte sînt botezate noțiunile noi în diversele ramuri de activitate, chiar dacă aceste noțiuni sînt deocamdată accesibile numai unui mic număr de oameni. Într-un fel sau altul, termenii profesionali noi pot avea influență asupra limbii comune: pot introduce sunete străine, expresii sintactice necunoscute mai înainte etc.

Împrumuturile de cuvinte sînt unul dintre domeniile în care se străvede cel mai ușor cosmopolitismul. Știm cu toții că pînă la eliberarea țării noastre, cercurile « distinse » de la noi socoteau că orice cuvînt apusean este mai bun decît orice cuvînt românesc. Dar nu despre această epocă apusă pentru totdeauna vreau să vorbesc aici, ci despre situația actuală.

Cuvinte noi continuă să pătrundă în limbă, și încă în număr foarte mare, lucru explicabil dacă ne gîndim la uriașul avînt pe care l-au luat la noi în țară invențiile, inovațiile, construcția de mașini și în general viața științifică. Termenii cu care sînt numite noțiunile noi sînt în general termeni internaționali, numai rareori sînt derivate făcute în romînește. Sînt domenii în care se încearcă o reorganizare a materialului nou pe baze romînești, de exemplu în sport, unde diverși termeni străini au fost cu succes înlocuiți prin cuvinte romînești (de exemplu se zice astăzi *fundaș, mijlocăș, penalitate*, nu *bec, half, penalti*). Dar sînt alte domenii, ca tehnica propriu-zisă sau medicina, în care specialiștii încearcă să impună procesul contrar. Dacă un profan ia în mînă un text redactat de Comisia de standardizare, bunăoară, rămîne încremenit în fața valului de cuvinte apusene în

Sînt noțiuni care s-ar fi putut ușor reda prin cuvinte românești și totuși s-a făcut apel la cuvinte franțuzești, pentru că cei care le-au introdus erau mai deprinși cu jargonul franco-romînesc decît cu limba romînă. Dar dacă e vorba de îmbinări de sunete obișnuite limbii romîne, răul încă nu e atît de mare (de exemplu pentru *sarpantă* s-ar fi găsit un echivalent romînesc, dar cuvîntul poate fi ușor rostit de orice romîn). Dar nu orice cuvînt franțuzesc este pronunțabil pentru un romîn (de exemplu *moignon*, care are un *oa* neaccentuat, un *gn* și un *o* nazal, toate repronunțabile pentru un romîn care nu a făcut exerciții speciale). Aceasta nu constituie cîtuși de puțin o piedică pentru unii tehnicieni care țin cu orice preț să introducă noi cuvinte franțuzești. Așa au apărut *boaïou*, *a poansona*, *soanior*, pe care marele public le pronunță cum poate (*baïeu*, *ponsona*, *sonior* etc.).

Dar trebuie semnalat un fapt mult mai grav decît acesta. În ultimele decenii, excelente cuvinte românești, știute și folosite de tot poporul, au fost părăsite de specialiști, fiind înlocuite, fără nici un motiv plauzibil, cu cuvinte franțuzești. De exemplu, în marină, *vîslă* a fost înlocuit cu *ramă* (care are cusurul că se ciocnește de un omonim, pe cînd *vîslă* nu are decît un cusur, că e romînesc, *pînză* a fost înlocuit cu *velă* etc. S-au introdus deci cuvinte care, după vorbele lui I. V. Stalin, sînt libere de « grosolănia » limbii naționale și caracterizează jargoanele. Dar acestea s-au petrecut mai demult. Interesant este că procesul de înstrăinare a vocabularului continuă și astăzi. De exemplu Comisia de standardizare dă o adevărată bătălie pentru ca, folosindu-se de autoritatea ei, să excludă din întrebuintare pe *ghivent*, cuvînt știut și folosit de toată lumea (la noi a ajuns printr-un intermediar slav), și să pună în loc pe *filet*, numai pentru că așa se zice în franțuzește. S-a mers pînă acolo încît s-a cerut Institutului de lingvistică să nu insereze în dicționar pe *ghivent*, chiar dacă figurează în autorii noștri buni. Institutul meteorologic propune înlocuirea lui *furtună* prin *oragiu* ! În medicină se încearcă astăzi izgonirea cuvîntului general folosit *vînă*, substituindu-i-se paralela franțuzească *venă* ; *cangrenă*, vechi în limbă și folosit de marii noștri scriitori, e « corectat » în *gangrenă* ; e adevărat că această din urmă formă e mai apropiată de originalul vechi grecesc, dar schimbarea lui *g* inițial în *c* nu s-a produs fără motive de ordin lingvistic. Tot atîta dreptate am avea dacă am voi să corectăm și pe *soare* în *sole* sau pe *masă* în *mensa*, pe motiv că așa s-a spus la început.

Chiar și cuvintele internaționale sau franțuzești, dacă sînt ceva mai vechi în limbă, sînt atacate astăzi pentru a le face să-și piardă adaptarea la normele românești și să capete o formă mai străină. Astfel în marină se încearcă introducerea lui *cheu* în loc de *chei*; medicii, fără nici o justificare vizibilă, înlocuiesc pe *tumoare* cu *tumoră*. Culmea o reprezintă și aici încercările Comisiei de standardizare, care luptă să introducă pe *lampă electrică* în loc de *bec* și pe *corp de iluminat* în loc de *lampă*, formule pretențioase, greoaie și, mai ales, inutile. « Cine are nevoie ca « apă », « pămînt », « munte » . . . etc. să nu se numească apă, pămînt, munte etc., ci altfel ? » — întrebă I. V. Stalin. Schimbînd cuvinte introduse

în limbă, unele datînd de mii de ani, șubrezim fondul principal lexical: slăbim poziția unor cuvinte care fac parte din componența lui (ca *vîină*) sau a unora care, dacă nu sînt încă, se pregătesc să intre în fondul principal (ca *lampă*).

Se obiectează că *bec* a fost la început numele unei lămpi cu gaz aerian: ca și cînd n-am ști că se poate turna un conținut nou într-o formă veche, în limbă ca și în alte domenii. Îi dă cuiva în gînd să ceară înlocuirea lui *a vindeca*, pe motiv că la origine însemna « a libera »?

Alt aspect al problemei împrumuturilor îl formează traducerile greșite. În graba de a copia tot ce e apusean, se fac adesea greșeli grave de înțelegere și de transpunere a unor expresii străine. Cele mai multe exemple ni le procură limbajul cronicarilor sportivi din perioada dintre cele două războaie mondiale; unele dintre ele se mențin și astăzi în ziare și mai ales la radio, deoarece au devenit, chipurile, expresii tehnice. *Ouvrir (le jeu) sur...* înseamnă în franțuzește « a deschide (jocul) înspre... », adică « a trimite mingea spre... ». Dar *sur* înseamnă și « pe », de aceea, traducîndu-se în romînește greșit, s-a răspîndit expresia, care se mai aude și azi, *Ionescu deschide pe Popescu*, ca și cînd jucătorii noștri ar avea uși. Despre un jucător care e tot timpul gata să atace pe adversar, se zice că *e tot timpul peste om*, expresie oribilă, care arată neștiința limbii franceze la cei care s-au străduit din răspuțeri să facă din limba romînă o copie palidă a limbii franceze (în franțuzește se spune *être sur l'homme*, unde *sur*, de altfel, înseamnă « asupra », dar expresia în ansamblul ei nu poate fi tradusă cuvînt cu cuvînt în romînește). Confundîndu-se franțuzescul *train* « convoi, tren », cu *traîne* « coada unei rochii », s-a tradus și s-a răspîndit expresia greșită *a duce trena* folosită cu privire la ciclistul care pedalează în frunte (în franțuzește, *mener le train*, adică « a conduce convoiul »).

Se fac și greșeli legate de gramatică. Deoarece în franțuzește nu există un gen neutru, unii tehnicieni ai noștri transformă în masculine tot felul de nume de aparate și de obiecte, mergînd astfel împotriva tendințelor limbii romîne: *compresori*, *contori*, *motori* etc., în loc de *compresoare*, *contoare*, *motoare*, cum e normal. Se zice corect *două spălătoare* (obiecte), dar *doi spălători* (oameni) și, această diferențiere fiind esențială pentru limba noastră, nu avem nici un motiv să o desființăm.

Mai curios este un fapt din domeniul tehnic al marinei. Nu știu pentru care motiv textele tehnice marinărești resping cuvîntul bine cunoscut *proră*, mai vechi în limbă și întrebuițat constant de marii scriitori (*proră* corespunde de altfel perfect tradiției etimologice: *prora* se spune în greaca veche și modernă, în latină, în italiana literară etc.). Marinarii încearcă să introducă în loc forma dialectală venețiană, *prova*. Asta n-ar fi încă nimic dar, cu totul împotriva structurii gramaticale romînești, ei scriu *la prova*, *de la pupa* etc. O regulă bine cunoscută și specifică pentru gramatica noastră spune că, după marea majoritate a prepozițiilor, substantivele neurmte de un determinant se folosesc nearticulate. Se zice deci *șade la masă*, *e în grădină*, *vine de la*

școală, nu *șade la masa*, e în *grădina*, vine de la *școala*; dacă cineva folosește formele articulate în această situație, se trădează imediat că e străin și nu știe bine românește (numai cu determinant e corectă forma articulată: *șade la masa de lucru*, e în *grădina vecinului*, vine de la *școala elementară*). Nu pot întrevede nici o justificare a faptului că marinarii folosesc o întorsătură neromânească. Însă chiar dacă or fi avînd o justificare, tot nu e motiv ca această întorsătură greșită să fie introdusă cu forța în literatură. Totuși ea începe să fie introdusă. Editura tineretului a publicat în traducere lucrări literare sovietice cu subiect din marină și s-a lăsat intimidată de pretențiile tehnicienilor, contribuind la stricarea limbii. În K. Zolotovski, « Meșterii din fundul apelor », găsim de exemplu: *de la prova pînă la pupa* (p. 32); *s-a îndreptat spre pupa și a pus piciorul pe scări* (p. 56; de ce nu *pe scările?*); *tot aici, la pupa, se afla și șeful de echipaj* (p. 93) etc. La fel în I. Likstanov, « Aventurile unui mic marinar »: *turela din pupa* (p. 10); *la pupa apa începu să vîjîie* (p. 90); *cînd la prova, cînd la pupa* (p. 90); *drept în prova* (p. 131) etc. Se zice *teugă*, cf. *ședea pe teugă*, Likstanov, p. 89; dar boala s-a întins și aici: *clopotul de aramă de sub teuga, o porni... spre teuga* (Zolotovski, p. 107 și 109) *pe pupa, pe teuga* (ib., p. 125). Iată cum bizareriile dintr-un limbaj profesional pătrund în literatură și, dacă nu luăm măsuri, strică limba comună. Editura tineretului ar trebui să ia exemplu de la « Știința », care scrie așa cum se spune pe românește: *proră, la pupă*¹.

În trecut, limba literară era sat fără cîini, fiecare autor scria și tipărea cum avea chef. Astăzi, situația nu mai este la fel, editurile au servicii care se interesează de problemele de limbă și încearcă să unifice vocabularul și formele gramaticale. Numai că rezultatele nu sînt totdeauna cele dorite și de multe ori fiecare editură rezolvă în alt chip aceeași problemă. În textele medicale este abolit cuvîntul *fetus* (înlocuit cu *făt*: odată s-a întîmplat să întîlnim și înlocuirea unui termen internațional cu unul românesc). Este clar însă că *fetus* nu e totuși cu *făt*: după cum nimeni nu spune povești cu *fetuși frumoși*, tot așa nu se poate numi *făt* o ființă care n-a ajuns la termenul nașterii. Editura Academiei R.P.R., fără justificare suficientă, a hotărît să îndepărteze cuvîntul *ardelean*, înlocuindu-l peste tot cu *transilvănean*; dar celelalte edituri nu au adoptat aceeași măsură. La substantivele care au mai multe forme de plural, fiecare editură alege una, după gustul redacției ei și bine înțeles în felul acesta nu se ajunge la unificare.

În dicționarul ortografic pe care Institutul de lingvistică l-a dat de curînd la tipar, s-au dat adesea și norme ortoepice, adică s-a ales una dintre mai multe variante din pronunțare. Este un pas înainte, dar nu ne putem mulțumi cu atît; dicționarul nefiind în primul rînd ortoepic, el nu poate pretinde să fie complet din acest punct de vedere; apoi, deoarece nu toate instituțiile interesate în cauză și-au dat contribuția la alcătuirea acestei lucrări, se înțelege că ea va avea lipsuri

¹ « Știința » nr. 2778 din 27 septembrie 1953, foiletonul din pagina a doua.

serioase: multe probleme ale terminologiei tehnice nici n-au fost măcar semnalate.

Pentru îmbunătățirea terminologiei tehnice ar trebui instituite comisii unde să fie reprezentate toate instituțiile interesate în cauză, în așa fel încât să nu se întâmple ca un termen să fie impus cu un sens de biologi sau de fizicieni, și cu sensul contrar de botaniști sau de chimiști (ceea ce se întâmplă astăzi destul de des); să nu mai fie ruptură totală între terminologia medicinei umane și a medicinei veterinare etc.

Ținând seama de faptul că terminologia tehnică se grețează pe fondul vocabularului general și că este în strânsă legătură cu limba comună, coordonarea între diferitele domenii ar trebui să fie făcută de lingviști, care ar avea datoria să vegheze ca terminologia stabilită să nu se abată de la normele interne ale limbii.

